

יומן גנוז | כאן הכריז עגנון שהוא לא קרא מעולם את קפקא

חוקר הספרות משולם טוכנר, ידידו הקרוב של ש"י עגנון, ניהל כל חייו יומן, השמור עד היום בכתב יד אצל ילדיו. אחת האפיזודות ביומן היא מסיבת יום הולדת שערך טוכנר בביתו בפברואר 1962 לחוקר הספרות דב סדן, בהשתתפותם של עגנון, גרשם שלום, לאה גולדברג, דן מירון ונכבדים נוספים. איבות ושנאות רוחשות מתחת לפני השטח. סדן, חתן השמחה, נפגע אנושות מדברי הברכה של עגנון, ועגנון עושה ככל יכולתו לטשטש את רושם הפגיעה

משולם טוכנר 03.12.2019 10:37

משולם טוכנר (1912-1966) היה מורה וחוקר ספרות מוערך בקרב הסופרים והחוקרים, שהיו עולים אליו לרגל כדי לשמוע את דבריו. בתחילת דרכו התמקד בכתיבת מאמרים בעיתונות הכתובה ובכתבי העת הספרותיים. במהלך חייו ניהל בדבקות יומן שבו תיאר בפירוט רב את פגישותיו ושיחותיו עם גדולי הרוח במדינת ישראל, ובמיוחד עם ש"י עגנון. כך התחיל יומנו ב-29 לאוקטובר 1948: "על רקע מאמרי 'גיבורו של תמול שלשום' נתרקמו יחסים קרובים עם ש"י עגנון. תגובתו היתה מפתיעה בלא הסתר פנים אמר שהמאמר הוא מן הטובים שנכתבו עליו... ושאינ לי להשאירו יתום". ואכן בין מאמר אחד למשנהו החליט משולם טוכנר, בעידודם של עגנון ואחרים, לכתוב דוקטורט על מכלול יצירתו של עגנון, ושיחותיו עמו שימשו לו בסיס נאמן לניתוחי המעמיקים. יחסו של עגנון למשולם טוכנר ולרעייתו רחל היה יחס של אהבה וביתם היה פתוח בפניו "כפתחו של אולם" ובו נערכו מפגשים ספרותיים רבים, ביניהם בלטה מסיבת יום ההולדת ליובל ה-60 לדב סדן שהוכנה בשיתופו הפעיל של עגנון, שהקפיד מאוד על רשימת המוזמנים. טוכנר תיעד ביומנו בפירוט רב את ההכנות ואת מהלך המסיבה, שנערכה בפברואר 1962 בסלון המרווח של משפחת טוכנר ושמלים אלו מהוות לה הקדמה. לעגנון היה יחס מיוחד גם לילדי משפחת טוכנר. את בתי הקטנה אהב אהבת נפש ולנדב ברה-המצווה העניק את ספרו "ימים נוראים", ובהקדשה כתב לו שיר. טוכנר מת בשנת 1966 בהיותו בן 54. הוא לא הספיק להשתתף בחתונת בנו נדב עם סימונה (שכה אהב), שנערכה חודש לאחר מכן. רעייתו, רחל לבית רבינוביץ', קיבצה את כתביו, שנכתבו רובם בכתב יד, כמעט בלתי קריא, ככתב ידו של עגנון, צירפה אליהם את הדוקטורט הבלתי גמור ודאגה להוציאם לאור ב-1968 בספר שנקרא "פשר עגנון". רחל טוכנר, שהיתה מחנכת ומורה להיסטוריה בבית ספר "סליגסברג" בירושלים במשך 40 שנים, שמרה על קשר עם עגנון גם לאחר מותו של משולם, וכאשר שכב על ערש דוויו ביקרה אותו בסנטוריום שבו שהה. היא סיפרה לאחר מכן כי עגנון, שהתקשה בדיבור, רמז לה לקרב אוזנה לפיו ולחש לה: "אני מתגעגע". "למי, לרעייתך?" (שמתה לפניו) "לא", ענה עגנון, "למשולם". רחל טוכנר שמרה אמונים למשולם עד מותה בשנת 2003.

נדב ענר ובתיה ברקאי צורף

מוצ"ש ערב פורים קטן, 17.2.1962

כבר בחודש ינואר נתקבל הרעיון שעגנון ואנו נערוך בביתנו מסיבת חג ליום ה-60 של סדן. ערכנו רשימת המוזמנים וכל פעם נוספו שמות חדשים. עגנון התעניין בלהיטות רבה, הציע מוזמנים. על ג. שלום העיר שהוא מהסס אם כדאי שכן הוא משתלט על המסיבה ואינו פוסק מלבקר. הציע את קורצוויל אבל נרתע משנתברר שיהיו נוכחים הלקין ושלום. ואף על פי כן הזמננוהו ועגנון הוסיף בכתב ידו בקשה לבוא. הציע את קרסל ואמנם התעשתי ברגע האחרון ושלחתי לו גלויה. בינתיים החלה גם רחל לתכנן הכל בפרטי פרטים. התיעצנו בנתן רוטנשטרייך ולאט לאט נערכה הרשימה. הייתי אצל עגנון עם המכתבים והוא חתם עליהם בשמחה רבה. זו הפעם הראשונה שהוא חותם על הזמנות. הערה מיוחדת הוא הוסיף גם ללאה גולדברג. כמובן שהתקשרתי עם דב סדן והוא כרגיל הגיב נו גם זו סיבה לפגישת רעים. לבסוף נערכה הרשימה. שלחנו מכתבים לכל המוזמנים הוספנו גם הזמנה לפרופ' רבין.. בינתיים הספיקה רחל לבשל את הדגים והבשר וביום חמישי היא הביאה את הכסאות מסליגסברג. ביום שישי באה מימה ובא נדב. הכל היה מוכן הלחמים, הבשר, הדגים, הדג מלוח הקצוץ ואני עבדתי על דברי. התלבטתי קצת במבוכה רבה, שמא יהיו רציניים יותר מדי ושמא יהיו קלים יותר מדי וכו'.. בינתיים קיבלתי מכתב מדן מירון שלא יוכל לבוא. התקשרתי עם משה שמיר שיפקח את עיניו שעגנון הוא המזמין. מימה פגשה את קורצוויל והוא ואשתו אמרו שיבואו. הזמנתי את טוביה בר אילן אבל לא יכול היה לבוא. ביום שבת בבוקר נמשכו הסידורים. אחרי ארוחת הצהרים הופיעו התלמידות של רחל והחלו בהכשרת הסנדוויצ'ים. נדב ובתיה ואנוכי סידרנו את הכסאות והחדר הגדול קיבל פנים חדשות יפות מאד. השטיחים היו פרוסים, הספה הקטנה הועברה ליד המתלה וכו'.. ב-7 התלבשנו. ברבע לפני שמונה באו סדן אשתו בנו ואחותה הביאו מתנות לנו את אייניאס, בושם לרחל. שוקולדה לנערות של סליגסברג וכו'. היה נעים לשבת כשהאורחים עדיין לא כאן. חשבנו שעגנון יבוא מוקדם. הוא עצמו אמר שהוא יהיה בחינת מקבל האורחים אך הוא אחר תמיד. אחרי סדן בא יונה דוד. לאחר מכן באו בינה, נוצק וקובה ופרידקה, שלום ופניה. מאד שעסוק הייתי להושיב ולהעסיק את האורחים לא יכולתי יותר לתת את הדעת על הבאים וקיבלתי אותם כבר בחדר. בינתיים הופיע עגנון אשתו בתו וחתנו. לפני כן צלצל קורצוויל שבגלל מזג האויר לא יוכל לבוא — חבל כי יכולתי לעשות איזה שלום. ובינתיים הופיע הלקין ואשתו, לאה גולדברג. משה שמיר הגיע מתל אביב. דן מירון בא לאחר שאני כבר דיברתי. כן פרופ' אורבך, וירשובסקי. בינתיים הגיעו אמא, דני ולאה, רבקה וקלנימוס. בינתיים הגיע קרסל, אפרים ברוידא, גרשון שקד, ועדי צמח.. הגיעו גם חיים תורן ופועה, ודינה ומשה גיל. בינתיים הגיעה הצלמת. (בבוקר הלכתי והזמנתי). אני ביקשתי לערוך כמה צילומים קבוצתיים לפני שיתיישבו. היתה קצת מבוכה ואי נעימות ואי הענות. כמעט קצת הכרחתי את הפרופסורים ואת הסופרים להתישב. ובאמת התמונות האלה הן מן המשונות ביותר.

לאחר הצילומים הקיבוציים ביקשתי להתיישב. עגנון אני, דב סדן ואשתו. הגב' עגנון לא רצתה לעבור לשבת במקומה המיועד וישבה על הספה. בינתיים חלקו כוסיות משקה. ואני פתחתי בנאומי שהיה מכוון ליצור יחס קל במקצת אף כי רצוף חבה יפה. דבר על העט הנובע של סדן וצינתי שיש בה שתי תכונות אבטומטיות הסוברנית ורוח אלוהים.

בקשתי לומר ש"הדברים כהויתם" הופכים אצל סדן לדברים כהויה של אמן בלטריסטי. וצינתי שעטו הוא שר הנעלמין והנשכחין וגם ידועי שם מחפשים מין מחסה.

וסימתי כי איני מבין על שום מה צמצם לברל שטוק את הגימטריא שלו והעמידה על דב סדן שהוא 120. ושתינו לחיים. לאחר מכן נתתי את רשות הדיבור לעגנון שדבר בנוסח היפה שלו דברים שלא כלם היו יפים ביותר.

ציין עד כמה עניו הוא דב סדן שנולד בפורים קטן כאילו היה נולד בפורים ממש היה זה במזל דב. ציין שלפני שפרסם את ספר המעשים התייעץ עם דב סדן והוא המריצו לפרסם. כאן הכריז עגנון שהוא לא קרא מעולם לפני שכתב את הספורים האלה — את קאפקא.

קאפקא הוא סופר גדול ואשתו קוראת את ספריו הוא לא קראם לפני שכתב את ספר המעשים. אחר כך בקש וברך את סדן להמשיך ולכתב את הסיפורים במבטו (...) שלו. משסיים עגנון ערכנו הפסקה ורחל עם הנערות הגישו את הכיבוד הנפלא ביותר. אכלו ושתו מכל הטוב. בינתיים בא גם אלי איל ואשתו, פרנס, אלי שוויד ובסוף גם דן מירון.

האכילה והשתייה (פונש חם) היתה כדת. לאחר ששתו ושבעו זמנתי שוב לשבת. הראשון דבר פרופ' גרשום שלום על בקיאותו והתעסקותו של דב סדן בכרכים נידחים, על גביל ועל הדיסרטציה שלו ועל כך שלא לשלום יש תאות ספרים ואילו סדן אין לו תאוה זו הוא זוכר את תכן הספרים ואותם עצמם הוא מחלק.

לאחר שהוא גמר ודבריו עוררו צחוק ומצב רוח טוב, הוא גם ציין שהוא קובל עלי שאנו הכנו עצמנו ולו לא הודיעו כלל שיתכונן.

אחריו דבר נתן בצורה הגונה ביותר גם הוא אך (...). על יחסו של דב סדן לידידים וכיצד הוא מקדים ומכיר כל גלוי חדש בספרות עוד בטרם יתבלט האיש במשהו.

לאחר דברי נוצק, דברה לאה גולדברג כיצד הכירה אותו. שלונסקי הציג לפני דב סדן שהיה עורך המוסף הספרותי, וכיצד דב סדן ידע את המשמעויות כל שמות המלאכים אצל דנטה. והיא — חוקרת דנטה — לא ידעה. וכיצד דב סדן אינו רק יודע לדבר ולהרצות אלא גם לכתוב וכו'. לאחר לאה גולדברג שזכתה גם היא למחיאות כפים, דבר משה שמיר בכבודות ולבסוף ג. שקד כתלמיד וכיצד למד אידיש אצלו ופעמים לא דוקא באודיטוריה כי אם בבית קפה.

לאחר דבריו עשינו שוב הפסקה ושתינו תה עם אזני המן.

כלם היו נרגשים ומעונינים והנעימות היתה גדולה ועצומה.

לאחר גמר שתית היתה התישבנו ודב סדן דבר.

הוא קרא מן הניר. היה זה נאום כתוב להפליא. היו בו חלקים אוטוביואוגרפיים וחלקים פולמוסיים עם כל החוגים.

עיקרי דבריו מתוך נאומו:

5 ימים לאחר לידתו מתה אמו.

היה קטן למרות שהוא הבכור היו אחיו החזקים הבכורים.

אחיו דאגו לו מרחמים ומאהבה וכן אמו חורגתו, בגן עדן יצאה אמו ובאה לקדם פניה של אמו חורגתו ושתייהן מטיילות בגן עדן. אביו היה תלמיד חכם הכתלים ידעו תורה. למד מעצמו. בכתה הששית בגמנסיה שיסד פרנס — הוא היה בכתה הששית, אבל למד היסטוריה לכתתו, לכתה ה-7 וה-8.

ההרצאה הראשונה ששמע היתה ההרצאה שלו באוניברסיטה. מעולם לא ביקש עזרה או פרוטקציה. הוא אינו ענין. הוא מקבל את דעתם של האחרים עליו. הוא יושב בפנה על כורסא באמצע החדר. לא איכפת לו שהפילולוגים רואים אותו כפולקלוריסט ולהיפך וכן שהמבקרים רואים אותו כחוקר וכן להיפך... הוא ה(...) שבין כל החייטים ברל הזגג הוא הסנדלר הטוב ביותר.

רמז רמיזות לכך שתעו בין עבריטייטש ונתנו לו את הטייטש. סיים שוב בענין האבטוביוגרפיה בחלקים מסוימים הוא התעלה עד לזרה פיוטי קדוש. החשבון עם האוניברסיטה היה מיותר במקום זה. כשגמר היו מחיאות כפים ונשתלטה שתיקה עצומה. פניתי אל עגנון (...) לא נענה. קמתי ואמרתי שהאור שהקרין דב סדן משקף (...) אישיותו לא ישכח אצלנו יתר על כן האור שהוא הקרין על אביו ז"ל אמו ואמו חורגתו הוא הוא ילוונו ימים רבים. לאחר מכן קמו והחלו להפרד. כולם לחצו לנו ידיים והביעו תודה מתוך התרגשות וכנות. נשארנו עם דני, קלונימוס, אמא, רבקה ולאה, מימה ובתיה. נחנו פטפטנו. הם נסעו. אני הלכתי לישון קרוב לשתיים. מימה ורחל קרוב לשלוש. למחרת היו כמה טלפונים ושוב ברכות.

התקשרתי עם דב סדן וכאן צפתה לי אכזבה מרה מאד. דב סדן היה שבע רצון רק משני נאומים: מנאמו של נוצק (רוטנשטרייך) ושל לאה גולדברג. על שלום כעס: מה אמר עלי שאני מספק לו קונטרסים? מעגנון כמובן אימה ופחד, עגנון לא אמר עליו כלום, האם זכותו היה רק זאת שהוא הסכים לו בהדפסת ספר המעשים. כל ענין קאפקא היה מכוון כנראה נגד קורצווייל אך קורצווייל לא בא. ואחרון אחרון דבריו של עגנון על הצורך שדב סדן ימשיך לכתוב את האבטוביוגרפיה סותרים בהחלט מה שאמר לו כשהופיע "ממחוז הילדות".

עגנון הזמין אז את דב סדן למלון (...) ואמר לדב סדן למה לו לכתוב ספורים כאלה. בכעס אמר זאת — ומוטב שיניח ידיו מזאת. עכשיו שינה דעתו, למה? גם ממני לא שבע נחת. מדוע אני מתווכח עמו ולמה רמזתי על דברי הלקין בענין יוצאי גליציה. מה זה דברים כהויתם וכו'... עגנון אמר לי שהוא במתכון בקש להטעין בענין קאפקא ולהצהיר בפני העולם כולו — שהוא לא הושפע מקאפקא.

עד היום יום ג' 20.2.62 מוסיפים להגיע שמועות טובות על המסיבה. התמונות הצליחו מאד.

ביום ד' היה אצלנו אלי איל והתייעץ בענין הכתבה בארץ נראה!

מוצ"ש 24.2

הדי המסיבה לכבוד סדן הכו גלים ועדין לא שכנו. היום — שבת — היינו אצל דב סדן והראינו לו את התמונות. הוא היה נח יותר וטולרנטי.

סיפר על שני המאמרים שנתפרסמו ב"משא" של עדי צמח — על כך הוא טלפן אלי עוד אתמול — שאינו מבין את הלשון — על כל פנים — אינו גורס את לשונו. והענין הוא תמוה. (עדין לא קראתי את המאמר).

סיפר לי על טשרניחובסקי, ועל המאמר שהדפיס עליו במוסף לדבר.

הבקר הרחיב את הדבור על גליציה וסיפר לי את האמת על ספר המעשים: שהוא אמנם העתיק את הספורים כשעבד אצלו כמזכירו, והציע להדפיסו. ברל כצנלסון הדפיס כי אמר שאינו מחנך. דב סדן המשיל את הספורים האלה לבקבוק שסכסכו את נוזליו — לאחר מכן ישוב ויצטלל. הוא סיפר הבקר גם הרבה על בראד ועל רבניה ועל הרב צבי חיות ועל העגונות שהתיר וכיצד יקבלוהו בגן עדן וישב בין החתם סופר והגאון (...) וכו'. הפלא ופלא.

אחרי הצהרים היו נוצק ובינקה. בידיעות אחרונות נדפסה שיחה עמו והכותרת "בג עבר מעמדה מוסרית לעמדה של כח" יש בזה לדברי סדן התגרות גלויה — בב.ג. גם נוצק דיבר קשות על דבריו של עגנון במסיבה על האגוצנטריות וכן דברו על כך רבים אורבך וכו'.

אחר כך באו גם חיים תורן ופועה ואף ספרו בגדולת הנשף וכו'.
ב-7 צלצל אלי אייל ורצה לשמוע על הכתבה שנתפרסמה ב"הארץ" ביום ו'. כמוכן שבכתבה חלו כמה טעויות — לא סיים את דברי, צטט אותי בלי לציין. הוציא את הפסנתר מן החדר וכו'. בכל זאת אמרתי לו טובות.

פתאם צלצל מש"י עגנון. הוא חולה בשפעת. באפן מיוחד ירד לטלפן — (...) הוא נפגע מן הכתבה: א) הוא מעריץ את (...) ובכתבה כתוב שהוא זר לו וזה לא נכון — ושאלי אייל יתקנו.

ב) שהוא לא נתכון לפגוע בקורצווייל בענין קאפקא. קורצווייל נמצא במצב קשה. בהצופה נתפרסמו מאמרים קשים נגדו ושם כתוב שהם קבלו את התפטרותו. והוא עגנון אינו רוצה להוסיף לו צרות. על כן שאלי אייל יתקן את הרושם.

הזכרתי לעגנון שהוא הציע את אלי אייל ועגנון הודה ואמר "נכשלנו" והרי סוף סוף איש לא הכריח את עגנון להזכיר את כל הענין עם קאפקא, וברור שעגנון כפי שאמר ביצמו נתכון להכריז הכרזה ברורה והיסטורית. אולם הוא עכשיו חולה ומצאתי לנכון לא להתוכח. וצלצלתי לאלי אייל והוא יעשה כבר משהו. נראה כיצד יפול דבר.

26.2

צלצלתי אל עגנון לשמוע מה שלומו? שמעתי את קולו אומר לאמונה להגיד לי שהוא יצלצל אלי בערב. בערב הוא צלצל אלי.

היה אצלו ראש העיר על כן ביקש לאחר את השיחה. מצבו הוטב והוא רוצה לחזור לחיים הנורמלים שלו — לעבוד. שוב חוזר שהוא לא נתכון לצמח בדבריו על אי קריאתו את קאפקא: צמח לא חשוב בשבילו. יש אנשים חשובין בשבילו שהוא חושב עליהם אפילו בשמונה עשרה מכל צמח. אבל קאפקא "אלחנני" שהזז כתב אותו הוא אינו מתחשב עמם. המסיבה היתה יוצאת מן הכלל. הוא לא זוכר בשנים האחרונות מסיבה כזאת אבל הוא עצמו היה מטומטם, אינו זוכר כלל את נאומו של רוטנשטרייך וכו'. בלי סדן לא היה מפרסם את ספר המעשים.

דרש ממני לסיים את הדוקטורט.

28.2.62

רחל ואני עלינו אל עגנון לתת לו תמונה מן המסיבה. הוא אחרי מחלה ואינו בקו הבריאות השלם. קבלנו בקריאה: כמה חכיתי לכם. גם הג' עגנון בצניעותה נצטרפה לברכה. ההסקה המרכזית פעלה והיה חם. הכיבוד — קוניאק.

התגובות של עגנון לתמונות מיוחדות במינן — אוי, כמה אני זקן!

כשדברנו על תגובותיו של סדן לנאומים במסיבה הקשיב היטב ונפגע מאד מתגובות סדן — הוא אמנם שמע כבר דברי ביקורת של פר' אורבך: טענתו של עגנון היא שמכל הדברים שהושמעו רק דבריו ישמרו. שהוא אמר דברים מתוך התעוררות.

אך אין אצלו התעוררות מעצמו אינו מוחה אלא אם כופים עליו (על שוקן וכו) על ברנר התעורר מעצמו על ברל כצנלסון — הוא לא כתב כלום. על הרב קוק... על דב סדן התעורר, הוא אמר דבר אישי, גילה

סיפר מתחום האינטימי ביותר. בנוכחות זרים הוא הכריז אילולא סדן לא היה מדפיס את ספר המעשים. הוא היה יכול לומר על סדן רבות יותר מכולם. על סדן חוקר הלשון וכו', הוא בחר לומר דבר על עצמו וזהו החשוב.

אותו יבינו בעוד הרבה שנים הוא עצמו אינו יודע את עצמו ואת סוד כתיבתו. הוא לא אמר כלום על ביאליק. ולא ביובלו של ביאליק אף כי ביאליק ידע שעגנון יודע אותו יותר מכל אחר. הוא הוכיח את ביאליק ושאלו מה כלום הדקל יתמר על ההר או מן ההר או כלום יהי חלקי עמכם אינו מושפע מטגורי? אף על פי כן לא אמר על ביאליק דבר כי לא נתעורר ואילו על סדן אמר את הדבר החשוב — אמר על עצמו ובקשר עם אחת את מיצירותיו. הויכוח נסב גם על קורצווייל. עגנון מתנגד לבקורת המקרא הסכים עמי שיש מקום לחקור את הפרשנות המסורתית שלנו.

על התמונה בה מצולמת אמא חזר כמה פעמים יפה מה כמה יפה, נחמדה.

את המסיבה הזכיר ג. קרסל ב"דבר". דב סדן — ב"למרחב" כשהוא ענה לעגנון לקרמר ולקדרי.

* "מימה" היא שולמית רבינוביץ שחור, אחותה של רחל טוכנר; "בינה ונוצק" היו כינוייהם של בינה ונתן

רוטנשטרייך; "קובה ופרידקה" הם יעקב ופרידה רותם, פרידה היתה אחותו של נתן רוטנשטרייך;

ב"שלום ופניה" הכוונה לגרשם ופניה שלום; דני ולאה טוכנר, רבקה וקלונימוס טוכנר (קלמן ענר) היו

אחיו של משולם טוכנר.